

володіє спеціалізованою інформацією (предметом) та визнаний як експерт іншими. Попри об'єктивне завдання експертної думки – незалежне інформування суб'єктів громадської думки, у реальному житті експертна думка буває уражена стереотипами експерта, його цінностями та вподобаннями. Не останню роль відіграє й замовник експертного дослідження – фінальні дані можуть бути пристосовані під певну полі-

тичну чи суспільну силу. Під час міжсуб'єктної взаємодії можливий як консенсус, так і викривлення первісної експертної думки. Проблема ідентифікації експертної думки в громадській думці потребує подальшого теоретичного дослідження та обґрунтування, не в останню чергу для уніфікації визначення, хто є експертом та додаткового розгляду шляхів комунікації експертів з іншими суб'єктами громадської думки.

1. Цаллер Дж. Происхождение и природа общественного мнения / Дж. Цаллер. – М. : Институт Фонда «Общественных мнений», 2004.
2. Оссовський В. Л. Соціологія громадської думки / В. Л. Оссовський. – К. : Знання, 2005. – 186 с.
3. PR Эксперт : Социологические исследования, политический PR, выборные кампании, семинары. – Режим доступа: <http://nscs.ru/services/carrying-out-focus-groups.php>
4. Herbert H. Hyman, Gene N. Levine, Charles W. Right. Studying Expert Informants by Survey Methods : A Cross-National Inquiry / Herbert H. Hyman, Gene N. Levine, W. Charles // Public Opinion Quarterly. – Vol. 31, No. 1. (Spring 1967) – P. 9–26.
5. Exitpoll 2008. Круглий стіл «Війна цифр у соціологічних вимірах». – Режим доступу: <http://exit-poll.org.ua/ua/press/2>
6. Exitpoll 2008. Про проект. – Режим доступу: <http://exit-poll.org.ua/ua/about>

Panchenko A. S.

EXPERT OPINION, ITS IDENTIFICATION IN PUBLIC OPINION

Expert opinion has a strong influence on public opinion formation and functioning; also has an influence on the interaction with the public opinion subjects. The author reviews the problem of identification of expert opinion in the area of public opinion, the particular features of expert identification in public opinion. The peculiarities of expert opinion formation and its interaction with public opinion subjects in Ukraine are also highlighted in the article. The necessity of further research is stressed on the place and role of expert opinion among the factors that form and produce public opinion.

Keywords: Expert opinion, expert, public opinion.

УДК 327:323.39:316.77

Іванов О. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ МЕТОДОМ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ

У статті висвітлено методологічну цінність, переваги та недоліки контент-аналізу для дослідження елітного дискурсу в сфері міжнародної політики. Автор представляє процедуру та результати власного дослідження публічної комунікації політичних еліт України та Росії.

Ключові слова: контент-аналіз, політика, міжнародна політика, комунікація, міждержавна комунікація, публічна комунікація, політична еліта, міждержавні відносини, Україна, Росія.

Як наслідок «дій владної еліти», міжнародна політика тривалий час цікавила суспільство-знавців, оскільки вказані дії впливали на розвиток соціуму. Водночас соціологія міжнародних відносин тривалий час не мала розвинених тео-

рій та гіпотез, як-от інші галузі соціологічного знання в сфері політики, наприклад електоральна соціологія. Деякою мірою така «недорозвиненість» неминуха і є наслідком певної секретності та ідіосинкратичності процесів, притаман-

них творенню міжнародної політики. Водночас нині дисципліна володіє достатнім набором методів і методик для суттєвого збільшення обсягу соціологічного знання щодо процесів міжнародних відносин. Поміж них варто відзначити опитування, аналіз агрегованих даних, симуляцію та контент-аналіз.

Переваги застосування методу для вивчення міждержавних відносин

Серед різноманітних методів, згадуваних вище, контент-аналіз, видається, найбільш релевантним для дослідження міжнародних відносин [1]. По-перше, він безпосередньо концентрується на процесі прийняття рішень представниками владної еліти. По-друге, цей метод дозволяє досліднику зосередитися на окремих напрямках політичної діяльності чи на окремих випадках цієї діяльності (які цікавлять науковця на сьогодні), а не на загальних ідеально-типових ситуаціях. Для порівняння, теорія малих груп може пояснити, як люди загалом реагують на стресові ситуації, дослідження громадської думки – показати загальносуспільну тенденцію щодо оцінки певного об'єкту міжнародної політики, але жодна з методик не є настільки корисною для аналізу *конкретних* політичних актів чи напрямів. По-третє, дані, які використовуються для контент-аналізу, – це комунікація між політичними елітами, які приймають рішення на міжнародному рівні й, здебільшого, такі дані вже доступні для аналізу, на відміну від багатьох інших методик, для використання яких потрібно зібрати матеріал. У більшості країн, особливо в демократичних, владна еліта спілкується між собою та з електоратом щодо власних намірів чи вже зроблених кроків у міжнародній політиці. Залежно від мети й навичок дослідника зміст цієї комунікації потенційно корисний для кількісного аналізу.

Джерело даних для контент-аналізу – те саме, що й для традиційного порівняльно-історичного дослідження: збережені тексти. Однак, у центрі аналізу перебуває не унікальне та особливе, а «прихована подібність» в потоці інформації, тобто здійснюється пошук тенденцій. Адже записані висловлювання політиків містять не лише явний зміст, а й спосіб його вираження, а також слова, які вказують на почуття мовця за межами змісту. Висловлювання політика – прямий індикатор його персональної готовності діяти певним чином, а «об'єктивні» показники, як-от збільшення оборонного бюджету, не завжди свідчать про готовність еліт до агресивних дій.

Звичайно, аналітична «насиченість» та завершеність доступних даних у різних випадках – різна. У дослідженнях подій, сучасних для аналітика, доводиться покладатися на публічно доступні документи: промови та прес-конференції

політиків, стенограми засідань, опубліковане дипломатичне листування і под. Утім, точні оброблення й класифікація доступної інформації дають змогу робити надійні висновки навіть із неповних даних [2]. Якісницький контент-аналіз дає змогу відтворити модель «мета-засоби» для кожного з досліджуваних політиків або відстежити потоки інформації від представників периферійних еліт до найвищого рівня. Кількісний контент-аналіз може бути застосований для оцінки обсягу уваги, приділеному тій чи іншій проблемі, класифікації тем, багатомірного аналізу характеристик висловлювань.

Обмеження методу

Не слід вважати, що контент-аналіз – нічим не обмежений метод, який можна застосовувати будь-де. Як і будь-який метод, він має певні перепони щодо способу використання та щодо типів політичних ситуацій, які можна досліджувати.

Перша складність, з якою зіштовхується дослідник: обмеженість тими даними, які вже записані на певні носії (якщо не враховувати його можливість зібрати такі дані шляхом, скажімо, запису глибоких інтерв'ю). Це означає, що природа аналізованих даних – константна, тобто аналітик не може змінити свої первинні дані, як, скажімо, дослідник, який працює з опитувальними масивами, коли можна додати певне запитання в наступне опитування чи змінити опитувальник на етапі пре-тесту. Таким чином, обмеженість уже зафіксованими даними лімітує й тематику дослідження.

Використання константних даних також є причиною ще однієї проблеми: можливої неповноти вихідної інформації. Політика – комплексний феномен, де комунікація є лише однією зі змінних. До того ж, не вся комунікація, яка відбувається відносно певної події в політичному житті записується: телефонні розмови, конфіденційне листування і т. д. Аналітик, який хоче зробити висновки щодо політичної поведінки на основі комунікації робить це, базуючись лише на її частині. Позитивним для дослідника є те, що сучасна політична теорія оцінює комунікацію, як одну з найважливіших частин політичного процесу [3]. Втім варто зазначити, що неможливість досягнення певних даних є вадою не лише контент-аналізу, а й багатьох інших методів, особливо якщо об'єктом дослідження є еліти.

Іншою проблемою є те, чи комунікація, яку досліджує контент-аналітик є правдивою й валідною, тобто чи комунікатор дійсно має на увазі саме те, про що буквально говорить. Складність цієї проблеми зумовлюється типом досліджуваної комунікації. Скажімо, варто очікувати більшої правдивості в щоденниках та інтимних лис-

тах, ніж у публічних виступах політичних лідерів, або більшої точності визначення ситуації в конфіденційних повідомленнях, ніж у новинних.

Застосування методу для аналізу комунікації еліт на пострадянському просторі

Слід визнати, що на сьогодні ми не маємо опублікованих досліджень пострадянського простору (і особливо, з акцентом на Україні), які б концентрувалися саме на публічній комунікації політичних еліт. У своєму дипломному дослідженні я зробив спробу провести такий аналіз і далі викладу його процедуру та результати.

Об'єктом дослідження був зміст публічної комунікації найвищих посадових осіб України та Росії щодо питань міждержавної взаємодії цих країн, а саме геополітичних, економічних та культурно-цивілізаційних проблем.

Попередній аналіз дискурсу політичної еліти відбувся у двох вимірах: (1) важливості вказаних аспектів для обох сторін, яка визначалася через частоту появи відповідних лексичних виразників у дискурсі кожної зі сторін; (2) синхронності дискурсу кожної зі сторін, яка визначалася через схожість часових рядів появи тієї чи іншої тематики.

Метою дослідження було порівняти важливість різних аспектів міждержавних відносин для різних сторін та їх представників, а також узгодженість (синхронність комунікації).

Гіпотези дослідження:

- 1) Найбільшу увагу учасники міждержавної комунікації приділятимуть економічним та геополітичним проблемам, оскільки саме вони порушені найбільш гостро в досліджуваній нами період.
- 2) Між представниками російської та української політичних еліт спостерігатиметься асинхронність в акцентуванні уваги на проблематику, яку ми досліджували.
- 3) Між представниками російської еліти (а саме між президентом Росії та іншими суб'єктами комунікації з російського боку) спостерігатиметься солідарність в акцентуванні уваги на різні аспекти досліджуваної проблематики.
- 4) Між представниками української еліти загалом спостерігатиметься схожість в акцентуванні уваги на різні аспекти досліджуваної проблематики, однак близькість буде меншою, ніж у російському випадку. Крім того, спостерігатимуться відмінності в цьому вимірі між вищими посадовими особами держави та представниками депутатського корпусу загалом.

У цьому дослідженні ми використовували **метод** кількісного контент-аналізу змістовного та структурного типів. Технічно метод реалізовувався з допомогою програми для контент-

аналізу MAXQDA [4] (зокрема, для автоматичного кодування текстів за заданим аналітичним словником).

Часовим проміжком дослідження був грудень 2007 р. (завершення формування керівної коаліції України) – квітень 2008 р. (час закінчення збору даних).

Для аналізу артикуляцій української політичної еліти ми обрали офіційні сайти Президента України, Верховної Ради України, персональний сайт Ю. Тимошенко. Для аналізу артикуляцій російської політичної еліти ми обрали офіційний сайт Президента РФ та сайт державного інформаційно-аналітичного агентства РФ «РИА Новости».

Вибірка проводилася окремо за кожним зі вказаних вище джерел. Якщо число публікацій у відповідному виданні за даний період, де згадуються аспекти україно-російських відносин не перевищує 300, то обираються всі публікації, якщо ж перевищує, то розраховується вибірка з 95% довірчим інтервалом та похибкою 5%. Відбір здійснюється з допомогою вбудованої в сайти пошукової системи. У такий спосіб для аналізу нами було відібрано 427 публікацій в українських джерелах та 336 публікацій у російських джерелах.

Унаслідок кодування вибраних нами текстів було отримано 61 455 сегментів тексту, кожен з яких відповідає певному коду з кодувальної мережі. Загальний частотний аналіз не підтвердив нашу гіпотезу про найбільшу вагу економічних проблем у дискурсі сторін (див. зведену таблицю). Близько половини (30591 або 49,8 %) усіх закодованих сегментів припадає на групу кодів «Культура» (культурно-цивілізаційна проблематика). Економічні проблеми мають рівень згаданості лише 26 % (15953), геополітичні – 24,3 % (14911).

У випадку України також культурно-цивілізаційні аспекти мають найбільшу вагу: 26383 сегментів тексту закодовано цією групою кодів, тобто 51,6 % від 51161 всіх закодованих сегментів для української вибірки. Наступною за важливістю є група кодів, які стосуються економіки – 12840 сегментів (25,1 %), геополітичні проблеми перебувають на третьому місці – 11938 сегментів (23,3 %).

У російському міжнародному дискурсі роль культурно-цивілізаційних аспектів суттєво нижча, ніж в українському, але все ще залишається провідною – 4208 сегментів або 40,9 %. Економічна (3113, 30,2 %) та геополітична проблематика (2973, 28,9 %) перебувають майже на одному рівні і є, відповідно, вагомішими, ніж в українському блоці. Порядок і значення найбільш частих кодів у російському дискурсі трохи відрізняється від українського. Цікаво, що поняття

Таблиця. Дискурс української та російської політичної еліти щодо україно-російських міжнародних відносин (зведені дані)

Суб'єкт комунікації	Група кодів	Абсолютне число закодованих сегментів тексту	Частка від загального числа закодованих сегментів тексту для даного суб'єкта (%)
Україна та Росія разом	Загалом	61 455	100
	Культура	30 591	49,8
	Економіка	15 953	26
	Політика	14 911	24,3
Україна загалом	Культура	26 383	51,6
	Економіка	12 840	25,1
	Політика	11 938	23,3
Президент України	Культура	8 397	54,6
	Економіка	3 609	23,5
	Політика	3 382	22
Прем'єр-міністр України	Культура	7 215	52,1
	Економіка	4 148	30
	Політика	2 478	17,9
Представники ВР	Культура	10 771	49,1
	Економіка	5 083	23,2
	Політика	6 078	27,7
Росія загалом	Культура	4 208	40,9
	Економіка	3 113	30,2
	Політика	2 973	28,9
Президент РФ	Культура	1 690	40,1
	Економіка	1 254	29,8
	Політика	1 266	30,1
Політики, цитовані «РИА»	Культура	2 509	41,4
	Економіка	1 859	30,7
	Політика	1 694	27,9

«українці» також стоїть на першому місці в повідомленнях, спрямованих із російського боку в напрямку української сторони. Поняття «росіяни» тут займає трохи більший обсяг, однак не набагато. Усі інші позиції посідають економічні та геополітичні поняття. Зокрема суттєво зростає значення проблеми енергоносіїв та розрахунків за них, а також дипломатії.

З аналізу частот можемо зробити висновки щодо висунутих нами гіпотез. Гіпотеза про те, що учасники міждержавної комунікації найбільшу увагу приділятимуть проблемам економіки та геополітики не підтвердилася повною мірою, оскільки загальна частота цих груп кодів перебуває на другому та третьому місці відповідно, причому зі значним відривом від культурно-цивілізаційної складової. Втім, економічні та геополітичні проблеми перебувають майже на одному рівні згадування, тому в частині рівноцінності цих складових гіпотезу можна вважати такою, що підтверджується.

Гіпотеза про солідарність російської політичної еліти та її орієнтацію на дискурс президента

Росії загалом підтверджується, коли йдеться про 3 основні виміри, які ми досліджуємо. Однак, на вищому рівні деталізації виявляється, що президент РФ має трохи інший порядок згадуваності окремих понять у межах груп кодів (що, однак, не впливає на порядок цих груп). Зокрема, можна зробити висновок, що В. Путін більш зосереджений на характеризованні російського культурно-цивілізаційного середовища, ніж на обговоренні середовища опонента. Вибірка висловлювань інших представників російської еліти показує протилежну тенденцію. Щодо інших понять, то можна вважати, що вони перебувають у рамках однієї структури, коли на другому місці після культурно-цивілізаційних проблем – питання геополітики, а на третьому – економічні проблеми, до того ж, домінуючими є проблеми розрахунків за енергоносіями.

Гіпотеза про подібність порядку пріоритетів у середовищі української політичної еліти підтверджується в частині первинності культурно-цивілізаційної складової. Однак, відмінності спостерігаються щодо порядку економічних та

геополітичних проблем: для Президента України та Прем'єр-міністра важливішими є перші (причому для Прем'єра – зі значним відривом), а для депутатського корпусу – другі. З врахуванням всіх застережень, вказаних у сформульованій нами гіпотезі, її можна вважати такою, що підтвердилася повністю.

Також ми провели порівняльний аналіз важливості кожної з категорій аналізу в дискурсі суб'єктів комунікації, використовуючи частоти для кожного тексту та критерій Т Стюдента, як показник відмінності. Для уникнення впливу обсягу кожного з текстів ми стандартизували частоти, представивши їх як відсоток від загального числа закодованих сегментів у кожному з 763 текстів.

Провівши t-тест для незалежних вибірок російських та українських суб'єктів, ми отримали значимі відмінності у двох категоріях – культурній та геополітичній проблематиці.

Представники російської підвибірки менше, ніж української, схильні приділяти увагу культурним питанням і, відповідно, більше, геополітичним питанням.

Порівнюючи дискурс кожного з суб'єктів комунікації з українського боку з дискурсом президента Росії, ми виявили значущі відмінності

- між ним і Президентом України за категорією «Геополітика» (перший приділяє цій проблематиці більше уваги);
- між ним і Прем'єром України за категоріями «Економіка» (Ю. Тимошенко більше схильна про це говорити, ніж В. Путін) та «Геополітика» (В. Путін більше говорить про цю проблематику);
- між ним і представниками ВРУ за категорією «Економіка» (депутати більше схильні про це говорити) та «Геополітика» (В. Путін приділяє більше уваги цим питанням, але в цьому разі відмінність менша, ніж у випадку Ю. Тимошенко).

Зафіксовано значущі відмінності

- між Президентом України та Прем'єром нашої держави за всіма трьома категоріями: Президент більше схильний приділяти увагу питанням культури та геополітики, а Прем'єр – питанням економіки;
- між Президентом України та представниками депутатського корпусу: Президент більше

схильний приділяти увагу питанням культури, а депутати – питанням геополітики;

- між Прем'єром нашої держави та представниками депутатського корпусу: Прем'єр більше схильна приділяти увагу питанням економіки, а депутати – питанням геополітики.

Проаналізувавши в той самий спосіб російську підвибірку, ми виявили, що існують значущі відмінності між президентом Росії на вибіркову комунікаторів інших сегментів російської еліти у категоріях культури (президент більше схильний приділяти цьому увагу) та економіки (президент менше схильний приділяти цьому увагу).

На основі часових та структурних обмежень даних ми могли лише візуально проаналізувати графіки стандартизованих частот, представлених у часовому розрізі. Перед побудовою графіків ми агрегували дані, згрупувавши їх за датою створення повідомлення та країною, яку представляє той чи інший суб'єкт комунікації. Для кожної з груп було розраховано середнє значення відсотка від загального числа закодованих сегментів в кожному з 763 текстів.

Унаслідок ми отримали графіки, представлені в додатку (графіки 1, 2, 3). Синхронність комунікації ми визначаємо як зміни в обсягах уваги до кожного з визначених нами аспектів комунікації, які відбуваються в одному напрямку та в один проміжок часу.

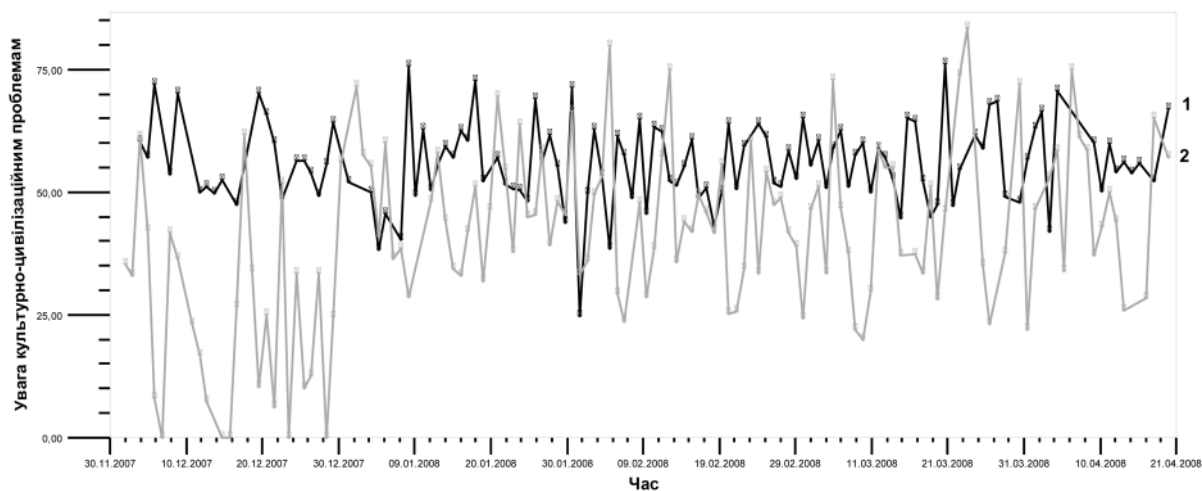
Щодо всіх трьох графіків можна зробити висновки, що російська сторона динамічніша у зміні змістовних пріоритетів своїх комунікаційних повідомлень, ніж українська сторона. На основі цього, ще однією можливою причиною асинхронності комунікації є відносно пасивне реагування української сторони на виклики з російського боку, особливо щодо геополітичних проблем.

На жаль, обмеженість масштабу цього дослідження через об'єктивні причини не дала нам можливості охопити період часу хоча б в 1 рік (а краще – весь період незалежності України), аби можна було зробити спробу побудувати модель україно-російської комунікації з прогностичними можливостями. Однак, цю працю можна використовувати як відправну точку для моніторингу міждержавної комунікації України з іншими державами на рівні політичних еліт з використанням кількісного контент-аналізу.

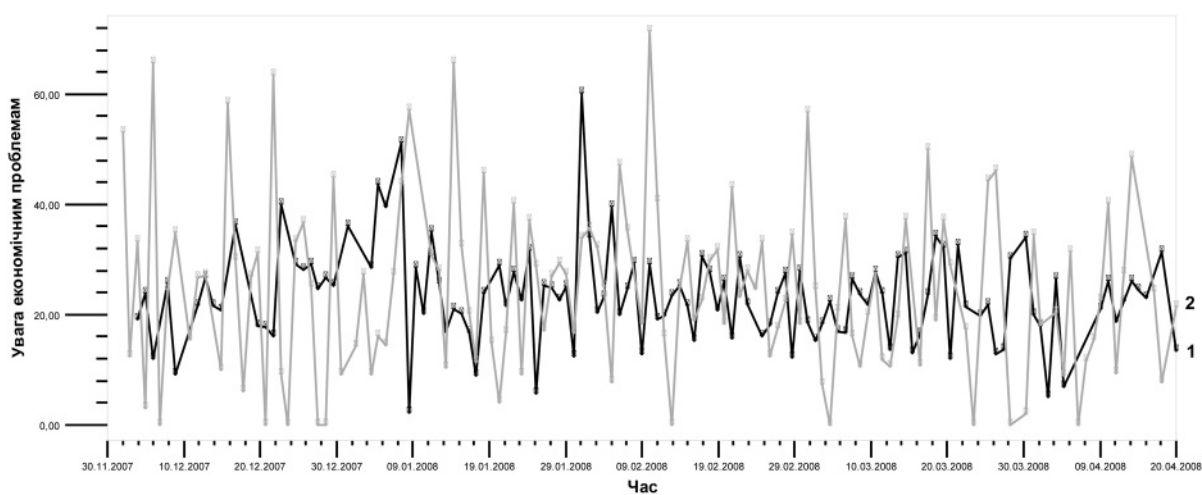
1. Таку саму оцінку й порівняння можливостей контент-аналізу та симуляції в дослідженнях міжнародної політики можна знайти у Singer D. G. Data-Making in International Relations/ D. G. Singer // Behavioral Science. – 1965. – No. 10. – P. 68–80.
2. Слід зазначити, що історик також не володіє абсолютно повною інформацією навіть щодо тих подій, щодо яких є велика кількість архівних матеріалів.

3. Deutsch K. W. The Nerves of Government : Models of Political Communication and Control / K. W. Deutsch – N. Y. : Free Press, 1966. – P. 5–56.
4. © 2007, MAXQDA – розповсюджується Verbi GmbH. Bei права застережено, VERBI Software – Consult – Sozialforschung. Марбург, ФРН. Ми користувалися безкоштовною повнофункціональною версією з обмеженим терміном користування.

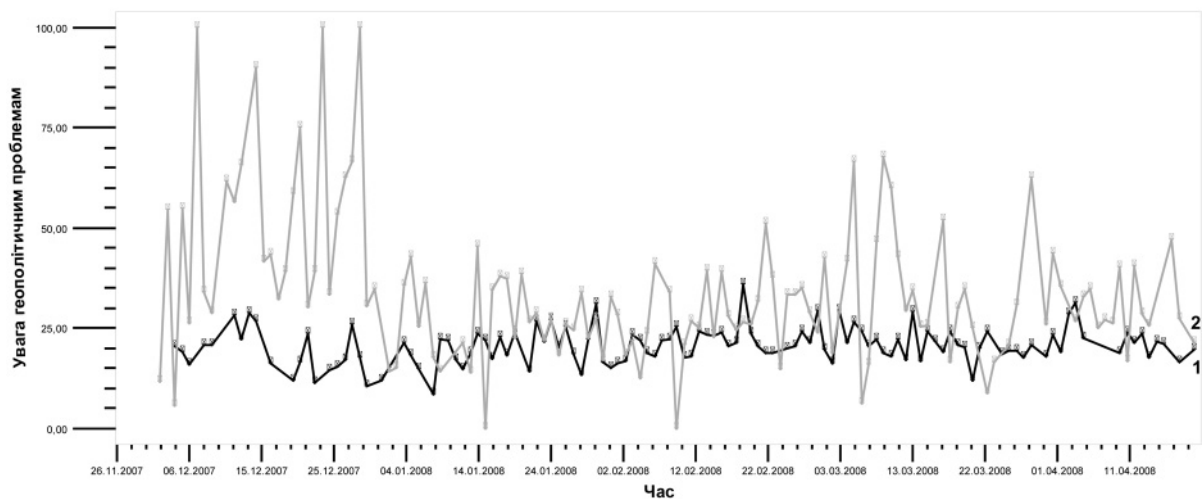
Додаток.
Синхронність українсько-російської комунікації

Графік 1. Культурний вимір: 1– Україна, 2 – Росія.

Графік 2. Економічний вимір: 1– Україна, 2 – Росія.

Графік 3. Політичний вимір: 1– Україна, 2 – Росія.

O. Ivanov

ELITES' INTERNATIONAL COMMUNICATION STUDIES WITH THE USE OF CONTENT-ANALYSIS

In the article methodological value, advantages and drawbacks of content-analysis in the sphere of interstate political elites communication studies were shown; the method was reviewed in historical perspective; examples of modern content-analytical studies of international communication were given. The author present procedure and results of his original study of public communication between Ukrainian and Russian political elites.

Keywords: content-analysis, politics, international politics, communication, interstate communication, political elite, interstate relations, Ukraine, Russia.

УДК 323.396:329.15:303.1] (477)

Kostiuchenko T.

CPSU AND KOMSOMOL ACTIVISTS WITHIN THE CURRENT UKRAINIAN POLITICAL ELITE: ANALYSIS OF BIOGRAPHIES AND CONNECTIONS ¹

In this paper, social networks perspective is applied to the analysis of biographies of the ex-Komsomol and ex-Party activists who are among of the Ukrainian political elite nowadays.

There are two main questions to be answered:

(i) whether these actors who are members of Ukrainian political elite have common biographical experience they can rely on;

(ii) whether their network positions make them influential, or are they so-called 'central players' within their subnetwork and overall network of political elite.

Keywords: political elite, social network analysis, Ukraine

In the late USSR, CPSU and Komsomol were those structures whose active members gained privileges in the access to various resources [1]. Membership in these institutions enabled selected groups of people to multiply their social capital that assisted in transformation of accumulated economic resources into political power and vice versa.

Researchers who explored elites in the states in transition over the last decades primarily focused on relations inside the 'ruling class', including elite circulation and recruitment [9], governing and non-governing elites struggling between each other [14], elite consensus [8]. And since the concept of 'power elite' is examined as power circles or interlocks in

elitist perspective [13; 19], connections are the important component for successful social activity. This statement is explored by researchers of 'embeddedness' in economic sociology, 'interlocking directorates' in corporate community [5], and political affiliation of business [17].

The role of informal ties within power authorities in new EU member-states including Czech Republic, Slovenia, Romania and Bulgaria is described by Grødeland who argues that "informality is ... a leftover from communism" and that 'blat' practices remain to be widely spread in the region even after the collapse of the USSR [7, p. 217–252]. During post-Soviet transformations, connections are

¹ Дане дослідження мережі колишніх комсомольських та партійних активістів, які є членами сьогодишньої політичної еліти України, також ініціювало матеріали для доповіді, представленої на Міжнародній конференції «Двадцять років потому» («Twenty Years Later») у Празі 6–7 жовтня 2009 року.